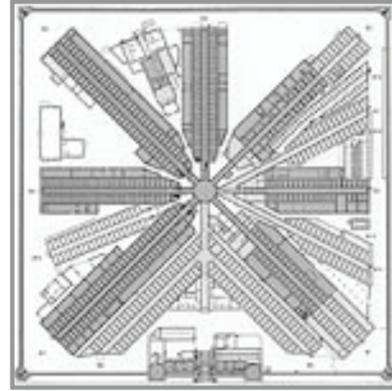

III. Ακτινωτές φυλακές – Σχέδιο Blackburn

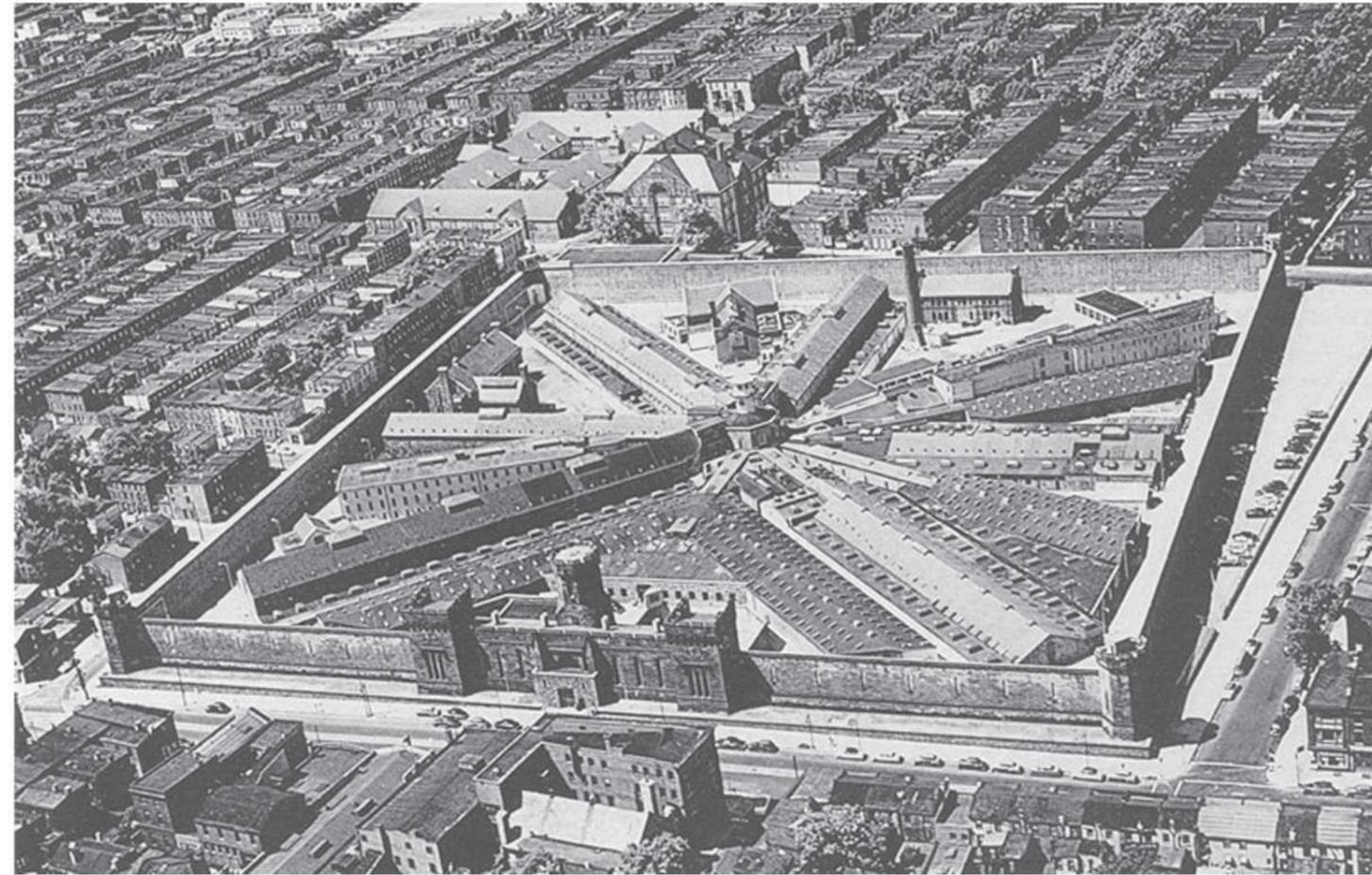
Τα προβλήματα μικρής σφραγιστικής χωρητικότητας οδήγησαν στη δημιουργία των ακτινωτών φυλακών. Πρόκειται για ένα άθροισμα οικοδομημάτων με κελιά, τα οποία συγκλίνουν προς ένα κεντρικό σημείο ή κτίριο και από το οποίο αποχωρίζονται ή προς το οποίο εφάπτονται. Μπορεί να διατάσσονται κατά το σχήμα του γράμματος «Τ» ή να έχουν σταυροειδές σχήμα ή να προσομοιάζουν με έναν ανεμιστήρα, με την εξωτερική τους περίμετρο να διαγράφει ένα πλήρη κύκλο γύρω από ένα - ίσων αποστάσεων - κεντρικό σημείο. Στο κεντρικό κτίριο στεγαζόταν η υπηρεσία διοίκησης. Επιδίωξη αυτής της διάταξης ήταν ο καλύτερος έλεγχος και η αποτελεσματικότερη επιτήρηση των εγκλείστων. Παράλληλα διευκολυνόταν και η ροή – το πήγαινε έλα – του φυλακτικού προσωπικού, αλλά και των επισκεπτών.

Φυλακή είναι η βίωση του ποινικού κολασμού, η εμπέδωση του τρόμου και του φόβου, η επιβολή του ποινικού στιγματισμού μέσα από το ρουχισμό, η σκληρή και τιμωρητική εργασία, η βαθιά κατάπληξη, ο αδυσώπητος δραματικός εγκλεισμός, η στέρηση κάθε ελευθερίας από την ενδιάθετη βούληση του ανθρώπου, ο απόλυτος έλεγχος πάνω στην ατομική συμπεριφορά...

Η Φυλακή ως κέντρο της Πόλης

Η Πόλη ως προέκταση της Φυλακής

Χωροταξικά και αρχιτεκτονικά ζητήματα της φυλακής

Καταρχήν μια μικρή περίληψη της ιστορίας των φυλακών. Η μορφή – φυλακή έχει υπάρξει πολύ πριν τη συστηματική της χρησιμοποίηση μέσω των ποινικών νόμων. Είναι ένας θεσμός που συντελεί στο να γίνονται τα άτομα «ευπειθή και χρήσιμα», μέσα από μια συγκεκριμένη μεταχείριση των σωμάτων τους, έτσι τουλάχιστον είχε συλληφθεί σαν ιδέα, πριν καθοριστεί νομικά. Το πέρασμα στο ποινικό σύστημα της φυλάκισης παρατηρείται γύρω στα τέλη του 18ου αιώνα με αρχές του 19ου και παρόλη τη μεταρρυθμιστική κίνηση για τις φυλακές, η φυλακή παραμένει κοντολογίς η ίδια, όπως γεννήθηκε τότε, με ελάχιστες μεταβολές. Και αυτό γιατί δεν είναι απλά ένα κτιριακό συγκρότημα, αλλά μια θεωρία που λέει ότι η φυλακή συνίσταται σε ένα πειθαρχικό μηχανισμό με ακατάπαυστη λειτουργία. Πρέπει να επιβάλλεται αδιάλειπτα στο άτομο, να διδάσκει μια τυραννική πειθαρχία, να προκαλεί φόβο και τρόμο. Έτσι η εξουσία χρησιμοποιεί τα διάφορα αρχιτεκτονικά συστήματα που συγκεκριμενοποιούν τη σωφρονιστική επιτήρηση, για να καταστείλει ποινικά την ανθρώπινη ψυχή. Συστήματα που συμπυκνώνουν τεχνικά, αισθητικά και λειτουργικά τις ιδέες και τις αρχές της κρατικής καταστολής, καταφάσκουν δηλαδή προς τους ρεβανιστικούς σκοπούς της λογικής του εγκλεισμού. Τέτοια συστήματα είναι το ορθογώνιο ή μη ακτινωτό, το ακτινωτό και τέλος το παν-οπτικό ή κυκλικό ή πολυγωνικό.

I. Το ορθογώνιο ή μη ακτινωτό αρχιτεκτονικό σύστημα

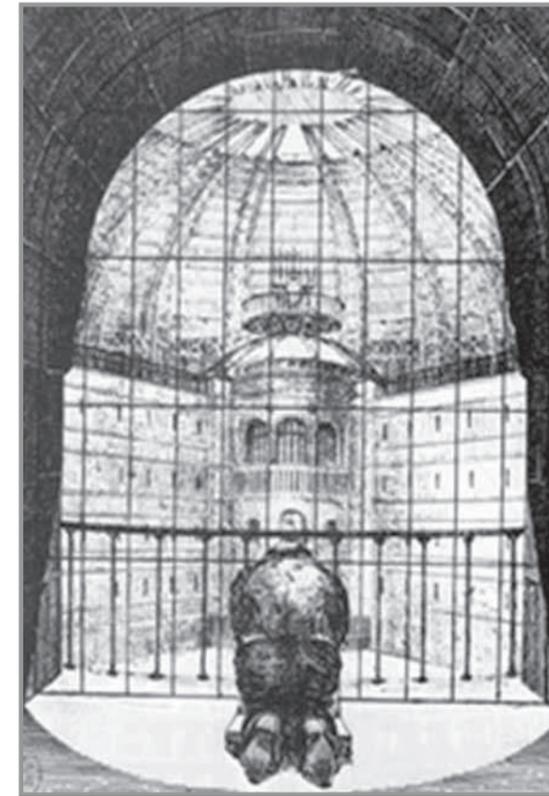
Πρόκειται για φυλακές σε ορθογώνιο σχήμα ή σχήμα κοίλου τετραγώνου «U». Τα επίπεδα χτίζονται καθ' ύψος και υπάρχουν πολυάριθμα κελιά. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιας φυλακής είναι τα καταστήματα κράτησης στο Gloucester και το Dorchester. Η φυλακή αυτή ήταν περιφραγμένη και αποτελούνταν από τέσσερα κτιριακά οικοδομήματα με κελιά. Στο κέντρο βρισκόταν ο οικίσκος της φύλαξης, μια αίθουσα ημερήσιας διαμονής, χώροι επισκεπτηρίων και το νοσοκομείο της φυλακής. Υπήρχαν δυο σειρές κελιών που πρόβαλαν σε κεντρικό διάδρομο από το εσωτερικό μέρος, με μικρό διάδρομο στην εξωτερική τους πλευρά. Τα κελιά ήταν συνήθως σκοτεινά και στενόχωρα, με φτωχό εξαερισμό και μηδαμινή θέρμανση, ενώ στους εσωτερικούς χώρους υπήρχε έλλειψη οξυγόνου, αλλά και εξαερισμού. Το σύστημα αυτό απέτυχε στην εφαρμογή της από-χωριστικής κράτησης, καθώς η επιτήρηση από το κέντρο ήταν ελλειμματική και συχνά ανέφικτη και τη θέση του πήραν άλλα αποτελεσματικότερα συστήματα.

II. Το κυκλικό ή πολυγωνικό αρχιτεκτονικό σύστημα

Αυτό το σύστημα σηματοδότησε και τη μετάβαση στη σωφρονιστική περίοδο. Εισάχθηκαν έτσι τα παν-οπτικά σχέδια και η θεωρία ότι η κατασκευαστική δομή της φυλακής πρέπει να απορροφά στα τοιχώματα της την εξωτερική συνείδηση των κρατουμένων, το φρόνημα και τις πεποιθήσεις δηλαδή αυτών που έχουν αποστερηθεί τη προσωπική τους ελευθερία. Οι εγκλειστοί κρατούνται σε ειδικά, κυκλικά και ασφαλή οικοδομήματα, καθώς και επιτηρούνται διαρκώς προς καλύτερη εμπέδωση και επιτυχή έκβαση της «σωφρονιστικής» διαδικασίας.

Το Παν-όπτικον του Bentham

Στη περιφέρεια του είναι χτισμένο ένα δακτυλιοειδές οικοδόμημα, ενώ στο κέντρο υπάρχει ένας πύργος με μεγάλα παράθυρα που βλέπουν προς το εσωτερικό του δακτυλίου. Το περιφερειακό οικοδόμημα διαιρείται σε κελιά, ενώ το πάχος αυτών είναι όσο και το πάχος

του οικοδομήματος. Τα κελιά διαθέτουν δύο παράθυρα. Το ένα βλέπει προς τα μέσα και αντιστοιχεί σε ένα από τα παράθυρα του πύργου, ενώ το άλλο προς τα έξω και αφήνει το φως να εισέρχεται πέρα για πέρα. Υπάρχουν επιπλέον πλάγια τοιχώματα τα οποία εφαρμόζουν και στη πράξη τη πλήρη εξατομίκευση των εγκλειστών. Το Παν-όπτικον αποτελείται δηλαδή από μονάδες χώρων που επιτρέπουν την αδιάκοπη παρακολούθηση και την άμεση αναγνώριση, πάντα υπό την «αόρατη επιτήρηση». Ο κρατούμενος έχει μόνο αξονική ορατότητα, όχι πλάγια, ενώ δεν μπορεί να δει και στο εσωτερικό του πυργίσκου.

Σκοπός λοιπόν του Παν-όπτικον είναι η συνειδητή και μόνιμη κατάσταση ορατότητας, η αυτόματη λειτουργία της εξουσίας. Πρέπει δηλαδή οι κρατούμενοι να υφίστανται μια εξουσία, της οποίας οι ίδιοι είναι φορείς. Δεν χρειάζεται έτσι ακατάπαυτη επιτήρηση, πρώτον, γιατί

αρκεί ο κρατούμενος να ξέρει ότι παρακολουθείται και δεύτερον, γιατί δεν υπάρχει ανάγκη να παρακολουθείται πραγματικά. Σύμφωνα με τον Bentham, η εξουσία πρέπει να είναι ορατή και ανεξέλεγκτη. Ορατή, μέσα από την επιβλητική σιλουέτα του κεντρικού πύργου. Ανεξέλεγκτη, καθώς ο κρατούμενος δεν πρέπει να ξέρει αν πραγματικά τον κατασκοπεύουν, πρέπει όμως να είναι σίγουρος ότι μπορεί να παρακολουθείται ανά πάσα στιγμή. Έτσι, είχε προβλέψει όλες τις μεθόδους για να μην προδίδεται η παρουσία του φύλακα, όπως παντζούρια στα παράθυρα της κεντρικής αίθουσας επιτήρησης, αλλά και στο εσωτερικό της, χωρίσματα που την τέμνουν σε ορθή γωνία, δαιδαλώδεις διαδρόμους στη θέση πόρτας για τα περάσματα, δεδομένου ότι και το παραμικρό ίχνος φωτός μπορούσε να φανεί. Το άτομο στο περιφερειακό οικοδόμημα είναι απόλυτα ορατό χωρίς ποτέ να βλέπει, ενώ αυτό στο πύργο βλέπει τα πάντα χωρίς να το βλέπουν.

Όλο αυτό στρέφεται γύρω από την αυτοματοποίηση και την από-ατομίκευση της εξουσίας. Η εξουσία βασίζεται πλέον πολύ λιγότερο σε ένα άτομο, αλλά περισσότερο στη προσχεδιασμένη κατανομή, τους εσωτερικούς μηχανισμούς. Είναι αδιάφορο δηλαδή ποιος ασκεί την εξουσία, όπως και το αίτιο που την κινεί. Αποτέλεσμα αυτής της στροφής, το άτομο, που είναι αντικείμενο παρακολούθησης να επωμίζεται το ίδιο τους καταναγκασμούς της εξουσίας. Γίνεται η βάση της ίδιας του της καθυπόταξης και ξαλαφρώνει την εξουσία από τα υλικά της βάρη. Τείνει δηλαδή η εξουσία σε κάτι το ασώματο, ενώ εξασφαλίζει μια σίγουρη νίκη εκ των προτέρων με βαθιά και μόνιμα αποτελέσματα στον εγκλειστο. Το Παν-όπτικον τελειοποιεί την άσκηση της εξουσίας. Ελαχιστοποιεί τον αριθμό αυτών που την ασκούν και πολλαπλασιάζει τον αριθμό αυτών που την ασκούνται. Δίνει «στον νου εξουσία πάνω στο νου».